

ARTHUR RUBINSTEIN

Ifjúi éveim

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2025

www.alexandra.hu • www.moobius.hu
www.europakiado.hu

4

Megszületett a döntés: néhány napon belül anyám és én Berlinbe megyünk. Amikor az indulásra gondoltam, megfájdult a szívem, legelőször az jutott eszembe, hogy Maniát nem látom többé. A varázslatos Varsóba eljutni könnyűnek látszott, mert közel volt hozzánk, de ezt az utat most egészen másnak éreztem. Olyan volt, mintha elhagynék egy süllyedő hajót, miközben még van rajta valaki. Együtt-éreztem apával. Nyugodt volt, mint mindig, soha semmilyen érzélem nem látszott meg rajta. Sőt, továbbra is próbára tette az emlékező-tehetségemet:

– Mi történt öt évvel ezelőtt ezen a napon?

Meghökkenem.

– Arthur Rozia nénire lötytyintette a kakaóját.

De apám boldogtalan volt. Rettenetesen szeretett, és tudtam, hogy elválásunk mit jelent a számára. És jól is gondolta, az élet ettől a pillanattól kezdve csakugyan elválasztott bennünket.

Így azután anyám és én ismét Berlinbe mentünk. Salomea néni, a férje, Siegfried Meyer és négy gyerekük barátságosan fogadott bennünket, egy ideig náluk laktunk. Nagyon kimerítő időszak volt ez, mert mindennap valamilyen híres zongoratanárral találkoztam. Játszanom kellett Ehrlich, Jedliczka és Scharwenka professzornak, és más, kevésbé ismerteknek. Az egyik ilyen látogatásra tisztán emlékszem. Hofmannékhoz, az apához és fiához volt időpontom. Anyám ajánlólevelet hozott, és borzongás futott végig rajtam arra a gondolatra, hogy a híres Josef Hofmann-nal találkozom. Lengyel volt, Krakkóból származott, mindössze huszonkét évesen már hírességnek számított. Oroszországban kikiáltották tanára, Anton Rubinstein, a még mindig gyászolt zeneszerző egyetlen utódjának. Az Egyesült Államok úgy tekintett rá, mint a számukra oly kedves Paderewski egyetlen vetélytársára. Sejtteni lehet, mennyire megrémültem, hogy előtte kell játszanom. A szokásos lengyel udvariassággal köszöntöttek, különösen az idősebb Hofmann, aki zongoratanár volt. Ő csakugyan figyelmesen követte az előadásomat. Az ifjabb Josef teljesen közönyösen ült, ám amikor a zeneórának vége volt, és indulni készültünk,

meglepetésünkre marasztalt, és szinte gyerekes büszkeséggel kezdte mutogatni mindenféle szerkentyűit. Némelyiket Thomas Edisontól, a nagy feltalálótól kapta ajándékba, és bár ezért csodáltam, kissé csalódott voltam a zene iránti közömbössége miatt.

Ferruccio Busoni sajnos hangversenykörúton volt, és ez nagy csapásnak bizonyult a karrieremre nézve. Őt gondoltam az egyetlennek, aki jó irányba terelhetne volna a tehetségemet; széles látókörű volt, művészi és kulturális nézőpontból egyaránt, valódi nagyság. Anyámat némileg elkedvetlenítette az irántam tanúsított általános érdektelenség és a neves tanárok nyilvánvalóan magas óradíja, ezért elhatározta, hogy még egyszer elvisz Joachim Józsefhez. Kíváncsi volt a véleményére, annak ellenére, hogy Joachim hegedűs volt, akit kevésbé érdekelhet egy fiatal zongorista. Meglepetésünkre ugyanazzal a nagylelkű szívéllyel fogadott, amellyel korábban.

– Játssz egy kis Mozartot, fiam! – mondta mély, de lágy basszus hangján, és én jól látható meglepődésére eljátszottam az a-moll rondót. Kiment, és egy tábla Lindt keserű csokoládéval jött vissza. Majd amikor egy másik szobába vezette anyámat, hogy a jövőmről beszéljenek, életem legfontosabb döntése született meg! Ez a nagy ember magára vállalta kulturális és zenei nevelésem irányítását, anyámat pedig elöntötte a hála. Joachimnak mindössze néhány napon belül sikerült meggyőznie három barátját arról, hogy teremtsék elő a pénz nagy részét, ő negyedrésszel járult hozzá. Micsoda nagyvonalú gesztus egy korántsem gazdag, nagy muzsikustól, hogy csupáncsak egy ígéretes, külföldi tehetség kedvéért cselekszik! Ez a három barát jól ismert bankár volt. Az egyik Robert Mendelssohn, a híres zeneszerző, Felix unokaöccsének a fia, műkedvelő csellista. A másik Robert Warschauer, teljesen botfűlű, de a felesége imádta Joachimot. A harmadik Martin Levy nyugalmazott üzletember, akinek az volt a hobija, hogy vonósnégyeseket komponált; bár ezek jól voltak megírva, nem rejtett bennük sok eredetiség. Hármójuk közül ő volt az egyetlen, aki személyes érdeklődést mutatott irántam. Nagy vacsoráira összegyűjtötte a feudális Poroszország legarisztokratikusabb neveit, a berlini diplomatákat, és gyakorta meghívott engem is, hogy játszom a vendégeinek.

Joachim professzornak egyetlen kikötése volt: anyámnak meg kellett ígérnie, hogy nem bánik velem csodagyerekként. Ragaszkodott

ahhoz, hogy addig, amíg művészileg nem leszek teljesen érett, átfogó nevelést kell kapnom. És itt büszkén írom le, hogy a szüleim maradtak tartózkodóan megvárakoztak az ígéretükért!

Az új életem azonnal elkezdődött. Heinrich Barth, a Királyi Zeneakadémia vezető oktatója Joachim ajánlására fölvevett diákjának. Mi több, beleegyezett abba, hogy fizetség nélkül fog tanítani, és az érdeklődő maga vállalta a különböző anyagi ügyek intézését, mint például begyűjteni a pénzt a négy adakozótól, vagy hogy ebből az összegből ő fizeti ki a kiadásaimat, a többi órát stb. Pillanatnyilag meglehetősen jól álltak a dolgok, és úgy látszott, hogy a közeli jövőm biztosított, ráadásul jó kezekben is van.

Az iskoláztatásom nagyon fontos kérdés volt, Joachim, Barth és az anyám sokat is beszélgetett róla. Végül megegyeztek abban, hogy nem küldenek *Realgymnasium*-ba, ehelyett jobb lesz, ha otthon tanítanak. Nem volt könnyű megtalálni a megfelelő embert ehhez a feladathoz, amely azzal járt, hogy föl kell készíteni az év végi vizsgákra, és követni kell az iskolai tanmenetet.

Végül megtalálták dr. Theodor Altmann-t, aki teljes egészében magára vállalta neveltetésem nagy felelősségét; és egy reggelen kilenckor Barth professzornál megkezdődött az első óráim. Minden napra két óra volt tervezve.

Feledhetetlen nap volt, amikor Theodor Altmann-nal találkoztam! Magasnak láttam (természetesen alacsony volt), megtermett, kövérkés, negyven körüli, nagy, kerek arccal, orrán acélkeretes civikker, amin fekete szalag lógott. Haja a német divat szerint rövidre vágott. Szemének barna csillogása miatt abban a pillanatban megszerettem.

Itt ki kell fejeznem hálámat eme csodálatos ember iránt. Kedves, drága Theodor Altmann, azzal kezdted, hogy órákat adtál, ahogyan minden közönséges tanár. A németet, történelmet, földrajzot, latint vettük először, és igen, a rettegett és utált matematikát. Ragyogó voltál, ahogyan elém tártad ezeket a különböző tárgyakat, és én mohón szívtam föl minden kimondott szavadat. Pontosan, világosan fejezted ki a gondolataidat, gyönyörűséges és izgalmas volt téged hallgatni.

Ami a matematikát illeti, az érdektelenségem kész csapás volt! Dühös lettem, még Barth professzorhoz is elmentél panaszkodni, de hiába.

A nagy Pitagorasz, Eukleidész vagy a fennkölt algebra tudománya halálosan untatott!

– Miért kell bebizonyítanom a nagyszerű elméleteiket? – tiltakoztam reménytelenül. – Mindent elhiszek nekik.

Ám néhány viharos óra után félreérthetetlen rokonszenv csillant a szemedben, és éreztem, hogy titkon megérted a gyötrelmeimet. Jól tudtad, hogy jövőm igazi alakulását nem fogja akadályozni az, ha fogalmam sincs a magas matematikáról. Ettől kezdve, hála neked, az élet a tanulás folytonos örömét jelentette. Megismerttetted velem minden korok filozófusait: Platón, Szókratészt, Arisztotelészt, majd később Kantot, Schopenhauert. Együtt olvastuk Nietzsche *Im-ígyen szóla Zarathustrá-ját*, elbűvölt prózájának szépsége, nem is annyira gondolatainak iránya, bár első könyve, *A tragédia születése*, amelyben világosan rámutat a zene és a többi művészet különbségére, teljes egyetértéssel találkozott. Amikor történelemről volt szó, nagyon gyorsan félretetted a száraz tankönyveket, és utazásra vittél az emberi tapasztalat évszázadaiba, megmutattad, hogy az korunkban mennyire törékeny, megláttattad velem a hataloméhséget és az emberi gonosztságot. A következő mozzanat az volt, hogy fölnyitottad a szemem az élet szépségére, szüntelen sokféleségére, az élet végtelen lehetőségeire, egyszersmind bátorítottál, hogy nézzek szembe a nehézségekkel.

A könyvek, amelyeket adtál, örökre legjobb barátaim lettek; hála neked, megismerkedtem Goethével, Heinével, Kleisttel, Balzackal, Maupassant-nal, Dosztojevszkijjal, Gogollal, Tolsztojjal. Tizenegy éves koromban mélyen megérintettek. Igen, úgy kezeltél, mint egy felnőttet, elnézően figyeltél rám, és látható érdeklődéssel hallgattad ellenvetéseimet vagy véleményemet, és még a legélesebb kritikámat is elfogadtad.

Kedves Theodor Altmann, köszönet mindezekért, szívem legmélyéből!

5

Anyámnak haza kellett utaznia, hogy gondoskodjon a család többi tagjáról, ezért lázasan keresni kezdett helyet és olyan embereket, akikre rábízhat. Nehéz feladatnak ígérkezett. A legtöbb *Familienpension*,

ahogyan a németek hívják, félt attól, hogy zongoristát fogadjon be, mert nem akart kellemetlenséget abból, hogy gyakorol. Attól a felelősségtől is megrettentek, amely egy korombéli fiatallal jár. A mama végül megtalálta a megfelelő helyet és embert, de soha nem mondta el, hogyan csinálta.

Frau Johanna Rosentower hatvanas nő volt, egy tehetős üzletember özvegye. Lengyelországban született, még mindig csak igen akadozva beszélt németül. Férje szerény jövedelmet, egy nagy és elegáns lakást, három lányt és egy fiút hagyott rá, aki Londonba ment, és azóta nem adott hírt magáról. Az asszony számára az egyetlen mód lakásának fönntartására és a kényelmes életre az volt, hogy szobákat adott ki lányoknak, akik főképpen azért sereglettek Berlinbe, hogy németül tanuljanak. A lakásából tulajdonképpen leánypanziót csinált. Itt töltöttem az elkövetkezendő három évemet. De hozzá kell tennem, hogy úgy éreztem magam, mint Akhilleusz: az egyetlen fiú voltam, nőkkal körülvéve!

Miután anyám elutazott, ott maradtam Rosentowerné kezei között. A lányai egészen különbözők voltak: Marie, a legidősebb, magas, sovány teremtés, ébenfekete hajjal, az orra, mint egy ragadozómadár csőre, de jólelkű volt. Az a sors jutott neki, hogy vénkisasszony legyen. Az egyik húga, Elsa, húszas éveinek közepén járt, kifejezetten szép, magas, büszke tartású, finom orral és szájjal (nagyon szerettem őt). A legfiatalabbikuk Alice, csúnya, fakóvörös hajjal, az orra duzzadt, állandóan folyt, rövid, formátlan lába volt, és kellemetlen alkat ahhoz, hogy férjet találjon. Ők hárman trióban játszottak. Marie zongorázott, Elsa hegedült, Alice pedig csellózni próbált. Elsa remélte, hogy egyszer karriert csinál, a másik kettő szigorúan amatőr volt. Amikor az egész család befogadott, nagyon boldognak éreztem magam ebben a női társaságban.

Ami a zenei képzésemet illeti, Herr Barth, a tanárom – attól kezdve házitánítóm – úgy döntött, hogy hetente két magánórát ad, nem az akadémián, mert ott csak harmincperces órákat tudott tartani, hanem a lakásán, ahol az órák gyakorta csaknem kilencven percig tartottak. Emellett előkészítő órákat kellett vennem egyik volt tanítványától, Miguel Capllonchtól, aki Mallorcáról származott. Abban a kiváltságban részesültem, hogy zeneelméletet, összhangzattant és kamarazenét a Királyi Zeneakadémián tanulhattam, mert Joachim

József, aki változatlanul az intézmény elnöke volt, mindezt lehetővé tette a számomra. Ezenkívül időnként kísérőnek alkalmazott a hegedűőráin, ami nagyszerű lehetőséget adott arra, hogy otthonosan mozogjak az egész hegedűirodalomban.

Barth professzor csodálatos ember volt. Több mint száznyolcvan centi magas, korpulens, de fürge járású. Őszes haja kicsit megritkult. Hosszú, őszes, brahmsos szakállt viselt, ami beborította az állát, bozontos bajusza pedig eltakarta vékony száját. De aranykeretes szemüvege rendíthetetlen szigorúságot kölcsönzött neki.

Megrémültem tőle. Korábban soha senki nem keltett bennem ennyi félelmet, mint ez a hatvanéves ember. És amikor megláttam, hogy sok tanítványa könnyesen jön ki az óráiról, hamarosan rájöttem, nem én vagyok az egyetlen, aki szenved. A tanítási módszerében volt valami naiv őszinteség és tisztesség. Például tanított néhány amerikai lányt, akiket azért küldtek Berlinbe, hogy fejlesszék némettudásukat, menjenek múzeumba, operába, és esetleg vegyenek zongoraórákat valamilyen híres tanártól, amivel azután hencegni lehet. De Barth professzor nem így látta a dolgokat; az ő diákjainak keményen kellett dolgozniuk, és a legjobbat nyújtaniuk.

– Én nem segédkezem abban, hogy az apátoktól lopjátok a pénzt! – kiabálta. – És ha továbbra is azzal töltitek az időt, hogy színházba meg táncolni jártok ahelyett, hogy zongorát gyakorolnátok, azt nem fogom tűrni. Az apátok tudni fog róla!

Képzeltető, milyen sápadtan és nyúzottan néztek ki szegény lányok néhány heti efféle bánásmód után. Alávetették magukat az órákig tartó skálázás rabszolgaságának.

Az én esetem természetesen más volt. Először is túlságosan fiatal voltam ahhoz, hogy színházba vagy táncolni járjak, azután nem volt olyan pénz, amit ellophattam volna az apámtól. Ezenkívül természetes adottságom volt a zongorázáshoz, amit hívhatunk akár tehetségnek is, és ravasz módon tisztában voltam azzal, hogy ez némi tiszteletet ébreszt Barthban. Bizonyos idő elteltével észrevettem, hogy tulajdonképpen megkedvelt. Olykor, kivált egy-egy jó teljesítmény után lágy tekintettel nézett rám, szégyellős, kisfiús mosoly jelent meg rendszerint szomorú, komoly arcán. De jaj volt nekem, ha fölkészületlenül érkeztem egy órára! Belekezdtem, és amint rossz hangokat

ütöttem le, rémülten láttam, ahogyan hosszú szakálla lassanként vízszintes helyzetbe áll, ami azt jelentette, hogy föl húzta az alsó ajkát, és dühösen harapdálja. Azután elszabadult a pokol! Fölugrott, szitkokat szórt rám, ököllel a zongorára ütött, kiviharzott a szobából. Miután megnyugodott, szó nélkül, mogorván elbocsátott.

Másik tanárom, Capllonch egészen másfajta alak volt. Még fiatal, harminc körüli, tipikus latin, jókedvű, kék-nevető szemű, puha szőke bajusszal; ő derűvel fordult a zenéhez. Amikor klasszikusokat játszott, semmi olyan fenyegető nem volt a tekintetében, amelynek az „érzés mélységét” kellett kifejeznie, amely oly gyakori a németeknél, és amelyet oly szívesen fogadnak a kritikusok. Számára a zene tiszta örömet jelentett, és tudta, hogyan ossza ezt meg velem. Élvezettel játszottuk Schumann egy-egy szimfóniáját négy kézre átírva vagy Beethoven egyik-másik vonósnégyesét. Azután finom csokoládét ettünk, amely mindig a keze ügyében volt, majd népszerű spanyol zenét játszott boldog fináléként... Imádtam!

Ez az idill sajnos nem tartott sokáig. Barth professzor ugyanis észrevette, hogy kedvelem a mallorcait, féltékeny lett rá, és sikerült okot találnia arra, hogy drága Capllonchomat elküldje. Azonnal fölkerlte egy másik volt tanítványát, egy idősebb hajadont, Clara Hempelt, hogy készítsen föl az óráira az ő módszerei szerint. Ami azt jelentette, hogy „elégg abból az értelmetlenségből, hogy örömet kell lelni a zenében”, és hogy a hölgy bírjon rá, vegyem komolyan a munkámat, és játsszam a könyörtelen skálákat... Vagyis favágásra kényszerítsen.

Igen elcsüggedtem, amikor láttam, hogy az ujjaim úgy szaladnak föl és le a billentyűkön, mintha óriási fogakat tisztítottak volna; semmi ösztönző sem volt ebben. Miért nem kedveltetik meg ezt velem? Erre gondoltam, és eszembe jutott emlékezetes tiltakozásom, amikor négyéves koromban az apám arra akart kényszeríteni, hogy valamilyen ehetetlen levest egyek meg. Ugyanígy azzal a repertoárral sem voltam boldog, amelyet Barth választott ki számomra; főleg a fiatalokból való, régen elavult darabokból állt. Korai Mendelssohnt nyomott le a torkomon, nem pedig Schumann legjobb darabjait vetjük; olykor megengedte, hogy egy-egy könnyű Beethoven-szonátát játsszam, és megkönnyebbültem, ha egy pompás Bach-prelúdium vagy -fuga került elő. Így zajlott az életem...

Közel jártunk a tizenkilencedik század végéhez, Berlin politikai változásokon ment át. A poroszok (Berlin az ő fővárosuk volt) még diadalmámborban éltek a franciák fölött aratott 1870-es látványos győzelmük miatt, és ennek a háborúnak az lett a következménye, hogy a Porosz Királyság domináns állammá vált egy erős birodalomban – ma már nagyon is jól ismerjük a rettegett és baljós Németországot. Vilmos, Poroszország agg királya lett Németország első császára akkor, amikor Berlin már főváros volt, míg a többi német területen lévő államok tudtukon kívül pusztá csatlóssá váltak.

Az idős császár uralkodása nem tartott sokáig; fia, III. Frigyes – háborús hős és kiválóság – pedig csak három hónappal élte túl. Így azután a trón készen várta II. Vilmost, a végzetes uralkodót, akinek a kicsinyessége, kérelhetetlen ambíciója megtörte a viktoriánus kor hosszú, békés időszakát, és tragikus események beláthatatlan zűrzavarába taszította a világot.

Nem sokkal azután érkeztem Berlinbe, hogy Bismarck, az új birodalom kancellárja lemondott. II. Vilmos nem tudta elviselni, hogy a háborúban ő csak alacsony beosztású tiszt volt. Azt akarta, hogy a dicsőség egyes-egyedül őrá ragyogjon. Azt kívánta tudatni a világgal, hogy ő mennyire rátermett! Azzal, hogy a nagy Bismarck távozott, szabad kezét kapott. Kezdetnek erőteljes haditengerészetet kellett kialakítania, amely képes legyőzni a gyűlölt briteket, és Siegfried Meyer nagybácsikám egyik unokatestvére, a híres hajókonstruktőr Ballin – egy zsidó – segédkezett neki ebben. A császár parancsára a hadsereg a birodalom legfőbb kasztja lett. Csak Berlinben öt vagy hat elit őrezred állomásozott, és amikor minduntalan egyenruhás tisztekbe futottam, éreztem a pökhendiségüket.

A császár állandó bizonytalanságban tartott bennünket, berlinieket, úgy kalkulálta, hogy minden egyes lépése szenzációt kelt. Ő alkalmazta elsőként ezt a technikát, amelyet azután Sztálin, Hitler és a hasonzorúek kiválóan tökéletesítettek. Hármasszövetséget kötött Ausztriával és Olaszországgal, és ezt olyan tengelynek képzelte el, amely fenyegetést jelent Európa többi részére. Egy ízben, mivel eléggé nyilvánvalóan féltékeny volt Franciaország és Anglia nagy gyarmataira, pusztá fenyegetéssel sikerült két nagyobb gyarmatot bekebeleznie Nyugat- és Kelet-Afrikában. Állandóan mozgásban volt, politikailag kényes helyeken tűnt föl váratlanul. Emlékszem arra

a törökországi utazására, amely nagy hírverést kapott: lóháton, keleti gúnyában vonult be a török fővárosba, abban a reményben, hogy megnyeri magának az egész muszlim világot.

Berlinben egyik nagy parádé a másikat érte: a csata emlékére rendezett „Sedan-nap” a birodalom legfontosabb ünnepe lett. A császár – öt tagbaszakadt fiával az oldalán – nagy pompával a Zeughausba, a hadtörténeti múzeumba masírozott, ahol az elmúlt háborúban szerzett zsákmányt állították ki. De az elesett katonák emléke előtt soha nem tisztelgett. Volt két jellegzetessége, amelyet mindig észrevettek. A bal karja születése óta rövidebb volt, mint a jobb, ezt az elváltozást reménytelenül igyekezett elpalástolni. A másik a szögletes és élesen fölágaskodó bajusz, amelyet jól láthatóan elégedetten viselt. Németország férfilakosságának a fele lelkesen utánozta.

Érdekes volt végignézni, ahogyan Berlin egy kis királyság fővárosából villámgyorsan metropolisszá változik. Egy hosszú és széles sugárút, amely a jól ismert Unter den Linden folytatása a Brandenburgi kapun át, keresztülszelte a Tiergartent, majd elérte a külvárost. Új házak, új utcák tűntek föl mindenfelé. Charlottenburg, ez az egykor szerény előváros fontos kereskedelmi és művészeti központtá nőtt, nagyszerű színházakkal, kávéházakkal és éttermekkel. A Kurfürstendamm Berlin Champs-Élysées-je lett. A népesség mintha egyik napról a másikra ezrekkel növekedett volna. Még a régi zeneakadémiát, ezt a szerény, de nemes épületet sem találta megfelelőnek a Kulturális Minisztérium, és egy modern, börtönszerű házat emelt a helyébe.

A metropolisz művészi és kulturális élete 1900 körül a legpazarabb formáját öltötte. Rengeteg jó színház működött, az Operát és a Schauspielhaust, a klasszikus dráma otthonát a császár magánkincstára támogatta, nagyon jó énekesek és színészek léptek föl bennük. A Felix Weingartner vezényelte operazenekar bérletes koncerteket adott, ez volt a szezon fénypontja.

De a szívem egy másik színházért, a Deutsches Theaterért dobogott, ahol Otto Brahm igazgató Gerhart Hauptmann-nak, a kor legnagyobb drámaírójának darabjait tűzte műsorra. Rajtuk kívül pedig Ibsen, Björnson, Tolsztoj és még sok, kevésbé ismert szerző legjobb műveit lehetett látni. Szerettem a Deutsches Theater színészeit, ki-vált emlékszem Max Reinhardtra, aki akkor még kevésbé jelentős

színész volt, de hamarosan otthagyta a Deutschest, és a színház egyik forradalmi gényusa lett belőle.

A berlini zenei élet természetesen minden másnál sokkal jobban vonzott. A német főváros gyorsan a világ legfontosabb központjává vált minden muzsikos számára, aki közönségre vágyott, és azt akarta, hogy ítéljék meg a játékát. Hermann Wolff impresszárió a legnagyobb énekeseket, zongoristákat, hegedűsöket és csellistákat hozta Berlinbe, és ő állította a Berliini Filharmonikusok élére Nikisch Artúrt, minden karmesterek legnagyobbikát. A Nikisch dirigálta filharmonikus hangversenyek zenei ismereteim és fejlődésem középpontjába kerültek. Egész egyszerűen ezekért és velük éltem. Minden vasárnap délelőtt tizenegykor ott álltam a „Philharmonie” jegypénztára előtt, és miközben el akartam kapni a mindenható Hermann Wolff tekintetét, az aggodalom kiült az arcomra. Amikor néha nem volt ott, valóságos gyötrelmet éltem át, de hála istennek így vagy úgy mindig sikerült bejutnom ezekre az *öffentliche Generalprobe*-kra, a nyilvános főpróbákra. A tényleges hangversenyt a rá következő este, hétfőn tartották, Berlin elit publikuma előtt, amely igen elegáns közönségnek számított, ám kevésbé volt muzikális és lelkes, mint a vasárnap délelőtti tömeg. Azonban amikor néha egy-egy kedves ember hétfőn a páholyába invitált, el voltam bűvölve.

Milyen csodálatos, feledhetetlen zenei élet tárult föl előttem! Nikisch varázslatos pálcája bevezetett az összes Beethoven- és Mozart-szimfóniába. Csajkovszkij-, Rimszkij-Korszakov-, Césár Franck- és az akkor modernnek számító fiatal Richard Strauss-vezénylései revelációszámba mentek egy ifjú – hiszen akkor az voltam – érzékeny füleinek. Azóta sem hallottam zenét így játszani. Nikisch kis termetű, jó kiállítású, kellemes megjelenésű férfi volt. Mindig elegánsan öltözött, és miközben vezényelt, mozdulatlanul állt, egyenes tartással; a zenekart egyedül a pálcája uralta, pici, de ritmikusan pontos ütésekkel. Időnként fölemelte a bal karját, hogy hangsúlyozzon egy-egy frázist, egyik vagy másik muzsikusra mutatva kisujjával, amelyen gyémántgyűrű csillogott. Ez a gyűrű a szép fehér kézen maga volt a gyönyörűség Nikisch berlini csodálói számára. Ilyen ellenállhatatlan báj és erő áradt ebből a kis emberből, akibe beleszerettek a nők, és meg kell vallanom, én is a bűvöletében éltem.

És koncertjeinek szólistái! Hallottam, amint Eugen d'Albert Beethoven 4. zongoraversenyét játssza, olyan emelkedetten és finoman, hogy az a mű előadásának mintaképe maradt számomra. Ferruccio Busoni csinos, sápadt Krisztus-arcával és ördögi technikai merészségével messze a legérdekesebb élő zongorista volt. Amikor Bachot játszott, hátborzongató billentése olykor orgonahangzást, máskor csembalóhangzást tudott fölidézni, ami ideális párosításnak mondható. Temperamentuma és a zongora fölötti teljes hatalma olyan volt, hogy Liszt-előadásai felülmúlhatatlanoknak bizonyultak, és sikerült még annál is jelentősebben megszólaltatni őket, mint amilyenek valójában a művek voltak. Lélegzetelállító élmény volt, amikor a híres *La campanella*-t játszotta, ugyanakkor be kell vallanom, hogy Beethoven- és Chopin-előadásai merőben hidegen hagytak. Legnagyobb meglepetésemre Beethoven utolsó szonátáit szarkasztikus előadásmóddal közelítette meg, nagyon szabadon bánt a tempókkal és a ritmussal, ugyanakkor Chopin játékából – amely technikailag mindig briliáns volt – hiányzott a melegség és a lágyság, amely pedig annyira fontos a zeneszerző műveiben. Mindent összevetve Busoni kimagasló egyéniség marad; minden muzsikusszámára ragyogó példa arra a nagyszerű útra, ahogyan rendíthetetlenül haladt a pályáján, példa a szigorú igényességre, amelyet saját szerzeményeivel szemben támasztott, és általános műveltségére, amely olyan ritka a művészek között.

Eugène Ysaÿe-t, a belga hegedűművészt bálványoztam. Hozzá voltam szokva Joachim aszketikus józanságához és emelkedettségéhez, ő ritkán használt vibratót; ennek a belga oroszlának az áradása és érzékisége egyszerűen lenyűgözött. De később még több tulajdonsága is, amikor az első világháború szorosabb személyes kapcsolatba sodort bennünket.

Zenei fejlődésemhez még valami jelentősen hozzájárult. Joachim az irántam tanúsított állandó érdeklődése közepette megengedte, hogy jelen legyek híres kvartettjének próbáin, melyek a lakásán zajlottak. Nagyon büszkén fogadtam a lehetőséget, hogy hallgathatom az idős mester közbevetéseit és megjegyzéseit, amelyek igen tanulságosak, érdekesek és hasznosak voltak számomra. Egyszer – még ma is szégyellem magam, ha eszembe jut – valami váratlan történt velem.

A négy úriember, a vonósnégyes tagjai – Joachim, Halíř, Wirth és Hausmann – Beethoven utolsó vonósnégyesét próbálták nagyjából két órán keresztül. Meleg volt, pont a napon ültem, annyira kényelmetlenül, hogy elszundítottam. Alig tudtak fölébreszteni. Joachim professzor a szokásos kedvességével vette tudomásul, de egy jó ideig kínosan éreztem magam.

Ami a társasági életemet illeti azokból az időkől, a zenei körökben kezdtek úgy ismerni, mint „a tehetséges kis Rubinsteint”, Joachim pártfogoltját. Ennek az lett az eredménye, hogy sok berlini zenekedvelőnek fölkeltem az érdeklődését, és kezdtek meghívni magukhoz. Emlékszem, különösen szerettem a Landau családot. Wilhelm Landau bankár (semmi köze a két ugyanilyen nevű sógoromhoz) egy lódí bankár lányát vette el, és mindkettőjük igen érdeklődött a művészetek iránt. Landauné szívesen beszélgetett velem lengyelül, a férje meg szerette a játékomat. Mindig meghívtak az ünnepélyes vacsoráikra, Rosentowerné pedig, minthogy javíthatatlanul elvarázsolta a jómód látványa, megengedte, hogy elmenjek. Kedveltem a nagy lakomákat, de mindig egy rövid koncerttel kellett fizetnem értük – egyfajta kizsákmányolás volt ez, amely akkoriban nagy divatnak örvendett, de szerencsére ma már ez ritka.

Az egyik ilyen vacsorán találkoztam Lotte Hahnnal, Landau húgával. Gyönyörű, elbűvölő, körülbelül harmincöt éves hölgy volt, jó zongorista, pompás karrier várt volna rá, ha nem lett volna vagyonos, férjezett, több gyermek anyja.

Lotte Hahn tudta, hogy csodálom (a társaságában szégyellős voltam és állandóan elpirultam), de kedvesen, anyáskodón bánt velem. Aggódott, hogy ilyen „magányos életem” van, hogy nincsenek kórumbéli fiú barátaim, hogy lányokkal körülvéve élek, távol az otthonomtól. Elhatározta hát, hogy tesz valamit. Kurt, a legidősebb fia tizenhárom éves, magas, jóképű fiú volt, nyílt tekintettel, kék szemmel megáldva, és Lotte Hahnnak köszönhetően a legjobb barátom lett. Egyszer meghívott, hogy menjek el a *Lesekränzchen*-be, az olvasókörébe; a tagjai minden szombat este hétkor találkoztak, amikor Kurt és néhány iskolatársa összegyűlt, hogy klasszikus drámákat olvassanak, szétosztva a szerepeket. A fiúk szülei felváltva rendezték otthonaikban az összejöveleket, finom vacsorát szolgáltak föl a fiúknak, nekem viszont tiszteletbeli tagként úgy kellett csatlakoznom hozzájuk,

hogy sem otthonom nem volt, sem pedig vacsorát nem tudtam kínálni! Altmann el volt ragadtatva ettől az ötlettől, nekem egyszerűen csak tetszett. Goethe *Faust*-ját olvastuk, sok Shakespeare-t Schlegel és Tieck tökéletes fordításában, Kleist, Schiller és Lessing legjobb műveit. Elolvastuk Aiszhülosztól az egész *Oresztea*-t, Szophoklészétől az *Oidipusz király*-t, ugyanakkor nem olvastunk semmit Arisztophanészétől és a modernektől sem. Hahnné elküldött bennünket, Kurtot és engem, hogy ezek közül néhány darabot nézzünk meg a Schauspielhausban; nagyon szerencsés voltam, hogy láthattam Shakespeare királydrámáit gyönyörű előadásokon.

Kis körünket mint autonóm társaságot meglehetősen professzionálisan működtettük. Mindannyian szavaztunk, ki melyik szerepet kapja meg, és mindig elfogadtuk az eredményt. Tiltakozásnak nem volt helye, így alakult ki az, hogy mindegyikünkől egy-egy jellegzetes drámai alak lett. Kurt természetesen csodálatos hősöket alakított, tökéletesen; ő nem is lehetett más. Azután ott volt a reszkető hangú, mosolygó szemű Franz Pariser a komikus szerepekre. A gyöngye, kelles hangú Paul Heinitz arra ítéltetett, hogy állandóan női szerepeket játsszon, nagy bánatára. Hugo Perls, aki jelenleg műkereskedő New Yorkban, apákat játszott a legnagyobb meggyőződéssel. A színpadon fogszabályzót viselt, ami nagy hatással volt ránk, mert így éreztük, hogy ő mennyire fontos. Nagy öröömre rám mindig az a választás jutott, hogy gazembereket játsszam. Mennyire szerettem, ahogyan III. Richárdként a magam módján gyilkolhattam, hogy eljussak a trónig, micsoda grimaszlehetőségeket nyújtott Mefisztó szerepe, és Jagóként mekkora gyönyörűséggel mélyítettem el a hangomat a mélyező suttogásig!

Mindig csodáltam fiatal kollégáim önuralmát és fegyelmezettségét, soha nem magasztalták vagy tapsolták meg az egyik vagy másik előadást, elismerésük jeléül egyszerűen csak udvariasan biccentettek. Néha a csodás vacsora után egy-egy szülő megkért, hogy zongorázzak, én pedig örültem az alkalomnak, hogy ha csak kis mértékben is, de viszonzozhatom vendégszeretetüket.

Olvasókörünk hallgatólagosan elfogadott igazgatója Richard Fuchs, egy rendkívül értelmes társunk volt. Tizennégy évesen úgy beszélt, mint egy öreg professzor, halálosan komolyan, mindig a lényegre tört. Később neves ügyvéd lett belőle.